

Kálvin és Szervét

Mítosz és valóság

A Szentháromság-tagadó orvos, „Michael Servetus” és Kálvin konfliktusa reformációtörténeti mítosszá vált, amiben óriási szerepet játszott a mindenkor aktualizáló publicisztika és a szépirodalom. Széles körű elterjedését Nyugaton Stefan Zweig 1936-ban megjelent híres regénye (magyarul: *Harc egy gondolat körül: Castellio és Kálvin*) biztosította, amely a genfi máglya kialakása utáni heves viták felidézésével fogalmazott meg fájdalmasan aktuális üzenetet. Magyarországon a legszélesebb körben először Ady publicisztikája tette aktuálissá a Genfben történteket. Ő Szervétet a haladás, a szabadság és a világhosszág szimbólumaként mutatta be, s a 20. század eleji felekezetek dogmatizmusát szenvedélyesen elutasítva írta le: „Servet Mihályt égetik most is.” 1975-ben aztán Sütő András nagy hatású, s azóta több kiadásban megjelent és sok színpadon játszott drámája, a „Csillag a máglyán” tette kortársunkká a nagy összecsapást.

Erasmus eszméi büvökörében

A magyar nyelvű egyháztörténeti publikációkban még rendre felbukkanó állításokkal ellentétben Kálvinnak semmi szerepe nem volt az ifjú Szervét teológiájának kialakulásában. Kapcsolatuk valószínűleg 1546-ban kezdődött

azzal, hogy a teológiai nézeteit a környezetében elől eltitkoló és orvosként élő Szervét levélben kereste meg Genf nagy reformátorát.

Az 1530 júliusában Bazelba érkező spanyol orvos roppant felkészült és kidolgozott teológiai elképzelésekkel jelent meg a vezető svájci teológusok környezetében. 1531-ben adták ki első teológiai munkáját, a *De trinitatis erroribus* (A Szentháromság hibáiról) című könyvet, amely a késő középkori nominalista teológia eredményeire épít, és nagymértékben támaszkodik Erasmus munkásságára, valamint egy spanyolországi egyházreformáló áramlat, az úgynevezett „alumbrados” soraiból érkező indíttatásokra is. Erasmus hatása szövegszerűen kimutatható könyvében. A „comma Johanneum” (1Jn 5,7–9.) magyarázata során Szervét egész mondatokat vett át tőle, de kimutathatóan őt használta egy másik fontos szöveg, a János evangélium prológusának értelmezésében is. Ez összhangba hozható azzal, hogy Szervét legfőbb patrónusa, Juan de Quintana, akinek titkáraként tevékenykedett, meghatározó szerepet játszott azon a Valladolid városában

Szervét Mihály, Miguel Serveto (Villanueva de Sijena, 1509/11 – Genf, 1553)

Teológus és tudós, az asztronómia, meteorológia, jogtudomány, matematika és orvostudomány területén is munkálkodott. Antitrinitárius – Szentháromság-tagadó – nézetei miatt Genfben kivégezték.

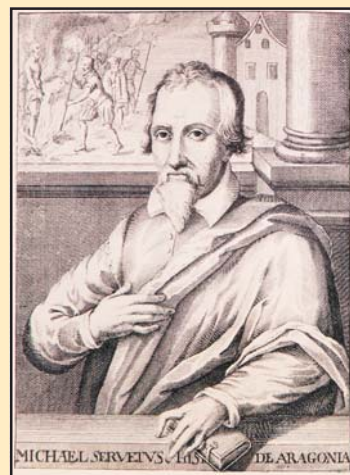
Spanyolországi tanulmányai után 1526-tól Franciaországban tanult, majd beutazta Németországot és Itáliát. 1530–1531-ben Bazelben és Strassburgban tartózkodott. Elfogadta a protestáns elveket a Biblia elsőbbségéről és elégségességéről, de saját nézeteiben tovább ment a reformátoroknál, és a hit sokkal radikálisabb reformját hirdette.

Strassburgban jelentette meg *De trinitatis erroribus* (A Szentháromság hibáiról) című művét, amelyet a Szentháromság tagadása miatt a katolikusok és a reformátusok egyaránt istenkáromlónak tartottak, ezért a Német-római Birodalomban hamarosan be is tiltották. Ezután Szervét visszatért Párizsba, és orvosi tanulmányai után Lyon közelében orvosként dolgozott. 1553-ban adta ki leghíresebb teológiai művét, az antitrinitárius nézeteket kifejtő *Christianismi restitutio*t. (Hittételei mellett e művében elsőként írta le a kisvérkór működését.) Alapvetően három dolgot tagadott, amelyek azonban a kereszténység alapvető hittételeit érintették, és a reformáció sem kérdőjelezte meg őket. Egyrészt tagadta a Szentháromság tanát (a Szentháromság [lat. Trinitas Sancta] az egy, élő és igaz Isten misztériuma: Atya, Fiú és Szentlélek, három személy egyetlen lényegben. A kereszténység központi hittéte-

le, mert Isten a kinyilatkoztatásban ezt mondta ki magáról mint legbensőbb igazságot. A többi misztériumnak is ez az alapja, nélküle a megtestesülés sem lenne érthető). Másrészt tagadta a tanokat Krisztus természetét illetően, illetve a gyermekkeresztelést.

Szervétet hamarosan le tartóztatták, és bár megszökött a börtönből, a pert lefolytatták, és távollétében elítélték istenkáromlásért és eretnokségért. A szökésben lévő Szervétet végül Genfben tartóztatták le. Nem vették alá a „szokásos” kínvallatásnak, sőt Kálvin könyveket is juttatott neki a börtönbe.

A per során Kálvin és Szervét írásban fejtették ki hittételeiket, ezt követően a genfi kistanács a berni, zürichi, schaffhauseni és bázeli egyházak elé terjesztette az ügyet. Miután mind a négy város elítélően nyilatkozott Szervét tanairól, 1553. október 26-án máglyahalálra ítélték, és másnap az ítéletet végrehajtották. A reformáció akkori vezető egyéniségei egységesen helyeselték az ítéletet.

Szervét Mihály portréja. Metszet, 17. század

F. I.

V. Károly és VII. Kelemen pápa Károly német-római császárrá koronázásán. Bologna, 1530. Nicolaus Hogenberg színezett rézkarcsorozatának egyik darabja, 1530–1536

Rotterdami Desiderius Erasmus (1466–1536)

Rotterdami Erasmus. Festménymásolat
Quentin Metsys után, 16. század

Humanista műveltségű Ágoston-rendi szerzetes, filozófus, teológus. Főleg Párizsban, Leuvenben, Angliában és Bázelen tevékenkedett. Egyik helyen sem volt „otthon”. Bár egész életében megtartotta római katolikus hitét, műveiben bírálta a skolasztikát, a római egyház mértéktelen hatalmát, intézményrendszerét, és ezzel olyan kérdéseket vetett fel, amelyekkel később a reformáció foglalkozott. Az újítók túlzó eszméitől és gyakorlatától Erasmus azonban ugyanúgy idegenkedett, mint az egyház merevségétől. Alapvetően nem kételkedett a hagyományos hittételek igazságában; az egyházi étellel szembeni bírálata a hittételek megtisztítását és az intézményrendszer reformját célozta. Tudósként igyekezett a tudományos munka módszereit megszabadítani a skolasztika, a

középkori hagyományok ridegségétől és merevségétől.

1516-ban készítette el a görög Újtestamentum kritikai kiadását, amely a későbbi reformáció alapvető műve lett. Erasmus bevezetőjében a reformigényeket összeköti az evangéliummal. Elítéli a vallási külsőségek és a dogmák túlértékelését, és az értelem érvényesülését hirdeti. Követeli, hogy a Szentírást mindenki anyanyelvén olvashassa.

A reformációt Erasmus kezdetben üdvözölte, de 1524-ben szembefordult vele, és a szabad akaratról érkező írásában (amelyet a reformáció elvetett) a reformok szükségességét hangsúlyozta, de a reformáció és a római egyház megbékéléseért küzdött.

F. I.

1527-ben tartott összejövetelen, ahol a spanyolországi katolicizmus képviselői Erasmus bibliafilológiai működéséről mondtak ki elmarasztaló ítéletet. Szervét ekkor Quintana környezetében tartózkodott, és résztvevője volt az eszmecseréknek. Valószínű, hogy ebben az esetben is a klasszikus történet játszódott le: a cáfolatra felkért és kijelölt munkaközösség tagja állt át a megcáfolandó oldalára. Hogy a megingás mikor következett be, nem tudható. Nagyon valószínű azonban, hogy az 1527-ben legfeljebb 18 éves ifjú patrónusa mit sem sejtett ezekből a kétélyekből. (Szervét pontos születési dátuma nem ismert, későbbi forrásokból 1509-re vagy 1511-re következtetnek.) A nagyon mérsékelt egyházi reformokat elfogadni tudó Quintana különben aligha engedte volna el jogi tanulmányokra Toulouse-ba, ahol saját későbbi nyilatkozata szerint a Szentírás és az evangélium elmélyült tanulmányozásába kezdett. Majd visszatért Quintanához, aki a buzgó katolikus császár, V. Károly gyóntatója, s akinek társaságában Szervét ott volt Bolognában a császár megkoronázásánál. Ám későbbi nyilatkozata szerint, már elborzadva szemlélte a pápai udvar minden kegyességet meghazudtoló pompáját.

Ezt követően ment Bázelbe, ahol megírja említett első művét, a „De trinitatis...”-t. Ebben egy erőteljes bibliocizmus jegyében utasítja el a Szentháromságnak azt a felfogását, amely a nikaiai zsinat (Kr. u. 325) óta a nyugati kereszténységben általánosan elfogadottnak számított.

Mindenki elutasította, akit csak megkeresett. Elvesztette bázeli vendéglátójának, Johann Ökolampadnak (lat.: Oecolampadius) a támogatását is. Martin Borrhaus Cellarius, Wolfgang Capito és Martin Buzer/Bucer is elutasították tanait. Különösen megrázó lehetett számára a mesterének tekintett Erasmus határozott és egyértelmű elutasítása. Ő maga hallgat erről, míg Erasmus szükségesnek tartotta egy levélben közölni a humanista világgal, hogy nem volt hajlandó szóba állni a spanyollal. Ez persze egyáltalán nem meglepő, hiszen Erasmusról régóta tudott, hogy sohasem helyeselte azok tevékenységét, akik a keresztény egység megbontására törekedtek.

J. Ökolampad (1482–1531) svájci teológus, aki Szervétnek otthont adott Bázelenben

A megvilágosultak mozgalma (alumbrados)

Szervét tanainak kialakulásában – Erasmus nézetei mellett – a másik meghatározó mozzanatként a spanyol „alumbrados” vagy megvilágosultak mozgalma említhető. Az áramlat a 16. század első évtizedeinek Spanyolországában született. Leginkább a ferencesek spirituális ágának gondolatvilágából merített, de a misztika különféle változataival is érintkezett. A kereszténység elkerülhetetlenül szükségesnek tartott megújulását a *belső megvilágosodástól* és a *lelki újjászületéstől* várta, s elutasította a késő középkori kereszténység pompázatosnak és üresnek tartott szertartásait. Hívei az egyházi hierarchiára veszedelmesen a morális erényességet, a tökéletesedést összekapcsolták a megvilágosodás adományával. Azt tartották, hogy az ily módon Istenhez közelebb jutó emberek számára megadatik az is, hogy Isten különös kinyilatkoztatásában részesüljenek, azaz vízióik útján szóljon hozzájuk a Mindenható. Nem törekedtek szervezetek vagy intézmények létrehozására. Egymással valamiképpen kapcsolatot tartó sejtjeiket a kibontakozóban lévő spanyol inkvizíció mégis veszedelmesnek tartotta, felfigyelt rájuk. Az 1520-as években különösen erős toledói alumbrados csoportok felszámolásában 1525–1527 között szerepet kapott Juan de Quintana is, s így szinte bizonyos, hogy a Quintana körében élő Szervétnek is alkalma volt az áramlat alapos megismerésére.

Szervét Bázelenben, majd azt elhagyván Strassburgban is olyan személyiségekkel került érintkezésbe, akik ezzel a spanyolországi áramlattal rokoníthatóan szemlélték a régi és a kialakulóban lévő új egyházakban zajló fejleményeket.

Szemben a protestáns emberképpel

1532-ben Hagenauban jelent meg Szervét másik könyve: *Dialogorum de Trinitate libri duo* (A Szentháromságról írott dialógusok két könyve), amelyben frontális támadást intéz a lutheri és az éppen formálódó protestáns emberkép egésze ellen.

Kifejti ugyanis, hogy a skolasztikus szentháromságtan fogságából kiszabadított, egyszerre emberi és isteni tulajdonságokkal felruházott Krisztus eljövetele a világba teljesen új helyzetet terem az ember és Isten viszonyában. Helyesen állítják egyesek, mondja, nyilvánvalóan a protestáns tábor egészére utalva, hogy Krisztus előtt a megigazulás alapja a tett volt, azóta pedig a hit. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy a tettek fölöslegesek, hogy nincs üdvteremtő erejük. Tévesen határozzák meg ugyanis a hit lényegét azok, akik szerint a hit csupán Isten jó akaratának megismerése, az isteni igazság megértése, illetőleg a bűnbocsánatra vonatkozó ígéretekben való puszta reménykedés lenne. A hit ugyanis nem más, mint a Krisztus lelkével való egyesülés kezdete, amely átalakítja az ember természetét, testi természetét szellemivé teszi, oly módon, hogy a teremtményt az isteni szubsztanciában részesíti. Az így újjászületett ember cselekedeteit immár a szeretet vezérli majd. Az Újtestamentumnak ez a szeretetelvű szabad világa gyökeresen eltér az Ótestamentum rideg és szolgálai világától. Krisztus megérkezése a világra tehát gyökeres üdv-történelmi fordulatot eredményez. Valójában csak ezt követően nyílik lehetőség arra, hogy az újjászületés következtében az eljövendő dicsőségbe már itt a földön belekóstoló ember előtt halálát követően megnyílják a mennyei boldogulás kapuja, ahol korántsem egyenlő mértékben, hanem a földi érdemek arányában részesül ki-ki a megdicsőülésben. Az idevezető út azonban

Német spiritualisták

A reformáció történetében a spiritualizmus áramlata mindenfajta intézménytől, az egyháztól, a közösségtől elhatárolta magát, és a saját megvilágosodásra, a belső világosságra hivatkozott. Az újrakeresztelő (anabaptista) irányzattal érintkezve fejlődött ki, és az egyén, illetve Isten közvetlen kapcsolatát hangsúlyozta.

Teológiájának alapelve a hívő Krisztussal való lelki, misztikus egyesülésének gondolata volt; ennek megfelelően tagadta az úrvacsoratan lutheránus értelmezését, de magát a Bibliát és az egyházi közösséget is pusztán pedagógiai eszköznek tekintette a személyes isten–ember viszony megtalálásában. Minden külsőséget – szertartásokat, szentségeket, az egyházat magát – feleslegesnek tartott ebben a kapcsolatban. A 16. században Kaspar von Schwenkfeld (1489–1561) és Sebastian Franck (1499–1542) voltak az irányzat neves képviselői. F. I.

A spiritualista Sebastian Franck művének címlapja, 1555

csak Krisztus után tárult fel még az ótestamentumi igazak számára is.

Az értekezés jórészt emelkedett nyelven, polémia nélkül fejt ki ezeket a gondolatokat, ám nem fogja vissza magát akkor, amikor azokkal vitatkozik, akik nem látják be: Krisztussal a

törvény és a szolgálai akarat birodalmát az evangélium és a szabad akarat országa váltja fel.

Ezzel a markáns üzenettel vett búcsút Szervét a protestáns világtól, s magától az eddigi műveit Michael Servetusként jegyző személyiségtől is. Mintegy másfél évtizedre eltűnik a svájci reformátorok horizontjáról. Az 1530-as években Michael Villanovanus néven Párizsban, Lyonban, Montpellier-ben s a burgundiai Charlieu-ben orvosi, asztrológiai, földrajzi tanulmányokat folytatott. 1540 táján véglegesen letelepedett a dél-franciaországi Vienne-ben, ahol tekintélyes orvosként és sokoldalú tudósként szerzett magának hírnevet. Kálvinnal 1546-ig nem állt kapcsolatban, tehát a legendák világába sorolható az a református történetírásban sokáig emlegetett elképzelés is, hogy megfutamodott volna egy vele tervezett vita elől az 1530-as évek Párizsában.

Ismerkedés az újplatonizmussal

Világszemléletében a legnagyobb újdonságot a jelentette, hogy az 1530-as évek derekán Párizsban megismerkedett a franciaországi újplatonizmus talán legfontosabb alakjával, Symphorien Champier-vel. Elmélyedt a reneszánsz kori filozófia e nagy áramlatának, az újplatonizmusnak a tanulmányozásában, Marsilio Ficino, Pico della Mirandola és mások szövegeit tanulmányozta. Arra törekedett, hogy ezeket az olvasmányokat összhangba hozza teológiai elképzeléseivel. Így alakult ki az 1540-es évek dereka tájára az a teológiai rendszer, amelyet az 1553-ban megjelent *Christianismi restitutio* (A kereszténység visszaállítása) tartalmaz. Itt kifejtett nézeteit a következőképpen összegezhettük:

Isten, a legfőbb lény lényegében megismerhetetlen, s az ember csak annyit tapasztalhat és ismerhet meg belőle, amennyit ő maga kinyilatkoztat létéről. Ő, a mindenben jelen lévő őnmaga lényegét két módon, Isten-Igeként (Logosz, Szó) és Isten-Lélekként nyilvánítja ki. Ezek nem tekinthetők személyeknek, hiszen ezt a fogalmat nem használja a Szentírás, hanem a létezés funkciójaként, aspektusaként foghatók fel. Olyan eszközök gyanánt,

amelyek segítségével Isten érintkezésbe léphet a teremtményekkel. Isten szubsztanciája érintetlen marad ezáltal, ám lehetővé válik számára, hogy megnyilvánuljon. A Logosz tehát az isteni bölcsesség érzékileg is megragadható kiáramlása, minden dolog eszméjét magában foglaló világelv, amely magában hordozza Krisztus testének eszméjét vagy magvát is. Krisztus tehát ebben az értelemben a létezés ősfurmája, s öröktől fogva létezik. Ez az ősfurma lesz aztán a megtestesüléssel, Jézus Krisztus születésével Fiú, s természetesen Atyáról is csak ekkor és ezután beszélhetünk. Szervét tehát úgy tartja, hogy a Logosz öröktől fogva létezik, a Fiú azonban nem. Ezért nem hajlandó még a máglyán sem arra (jóllehet a halált talán elkerülhette volna), hogy *Isten örök fiához* könyörögjön, hanem még ott is az *örök Isten fiához* intézi utolsó szavait.

Szabad akarat és keresztség

A Krisztussal egyesülni tudó ember a létezők lépcsőzetes hierarchiájának középpontjában helyezkedik el, s képes arra, hogy Krisztus által fölemelkedjen Istenhez. Ez a reneszánsz filozófusoktól átvett gondolat. Az ember tehát Szervét szerint szabad akaratú rendelkezik, s bár többször megfogalmazza azt az elképzelést, hogy az égitestek hatással vannak az emberek sorsára, ez csupán a hajlamok vagy a vérmérséklet befolyásolását jelenti. Szerinte a szolgálai akarat, illetőleg az „eleve elrendelés” tana nem egyszerűen ellentmond a Szentírásnak, hanem egyenesen a kereszténységet megrontani akaró Simon mágus találmánya.

Az ember képes arra, hogy egyesüljön Krisztussal, s általa Istennel. A bennünk lakozó *belső ember* teheti meg ezt, aki nem más, mint Krisztus – mondja Szervét –, s ez nem azt jelenti, hogy Krisztushoz válunk hasonlóvá (hiszen még az emberpéldányok is különböznek egymástól), de azt igen, hogy János evangéliuma (17, 22) tanúsága szerint Krisztus közli velünk – közvetít nekünk – az Atyától kapott dicsőséget. Ily módon e *belső ember* valóban égvé lesz, az égből alászállottnak tekinthetjük, aki Krisztus által részesül az isteni szubsztanciából is. Következésképp e

belső ember Istenné lesz, mint ahogyan Krisztus és a Szentlélek is Isten. Szervét szerint ugyan az egész univerzumban nagy pusztítást okozott Ádám bűne, az ember mégis képes maradt arra, hogy megőrizze magában az istenségnek és a szabadságnak legalább egy szikráját.

Az említett *belső ember* a keresztség során születik meg, amikor ennek a *belső lényegünknek* valóságosan újjá kell születnie. A tudatosan vállalt újjaszületés a keresztség lényege, s így nyilvánvaló téveszme, hogy a keresztség egyházakban tudatlan csecsemőket, illetőleg gyermekeket keresztelnek meg. Szervét szerint nem kell tartani attól, hogy a megkeresztelt gyermekek elkarhoznának, hiszen ők a jó és a rossz megismerésére még képtelenek lévén, más úton üdvözülnek. (Ezt az indoklást megfogalmazták már az anabaptisták is, akiknek különféle csoportjait még 1530 táján megismerhette Svájcban, illetőleg Németországban.) Szervét elképzelése: húszéves koráig nem jut el az ember a jó és a rossz megismeréséig, a keresztséget Krisztus példáját követve harmincéves korban kell felvenni.

„A kereszténység visszaállítása”-nak kiadása és Kálvin

Szervét Jean Frelon lyoni hugenotta könyvkiadó közvetítésével vette fel a kapcsolatot Kálvinnal. Mindketten álnevet használva írták meg leveleiket. Az általa írottakban Szervét *megsemmisítő kritikában részesítette a reformátorok tanításait*, míg Kálvin egy idő után elunta a válaszolgatást, majd *Institutió*jához utalta Szervétet, végül pedig megszüntette a levelezést. Nem válaszolt arra az utolsó levelére sem, melyben Szervét azt kérte, hogy küldje vissza könyvének, a *Christianismi restitutio*nak a kéziratát, amelyet korábban küldött neki Genfbe.

Ilyen előzmények után Szervét bázei barátai közül kettőnek (Martin Borrhaus Cellarius, Celio Secundo Curione) is megküldött Restitutio kéziratából egy-egy példányt, Cellarius azonban világosan megírta neki: szó sem lehet ottani kinyomtatásáról. Végül a könyv tartalmáról mit sem tudó lyoni kiadó, Balthazard Arnoullet engedélyt adott egy nyomdásznak a munka ki-

nyomatására. A szerző költésén s a veszélyességét is beszámító feláron 1552 szeptemberében, Szent Mihály arkangyal napján kezdték meg a nyomtatást, s 1553. január 5-én fejezték be úgy, hogy minden kinyomtatott lap után elégették a megfelelő kéziratlapot. A szerző éppen a terjesztés megszervezésével volt elfoglalva, amikor 1553. április 4-én letartóztatták.

Szervét később Genfben egyértelműen és határozottan Kálvint tette felelőssé mindazért, ami vele történt. A vád alapja: a Genfben, Kálvin környezetében élő Guillaume de Trie hívta fel a vienne-i katolikus hatóságok figyelmét először arra, hogy a városokban élő orvos azonos „Michael Servet”-tel, és egy, a keresztény vallást létében fenyegető könyvet adott ki. De Trie állítólag Kálvin tudtával írta meg katolikus unokaöccsének ezt a levelet. Ez a kutatások mai állása szerint azonban nem igazolható. Nem vitás ugyanakkor, hogy Kálvin igenis *szerepet játszott az események komolyra fordulásában*. Miután ugyanis az első megkeresést követő házkutatás Villanovanusnál semmi eredménnyel sem járt, a vienne-iek komoly bizonyítékokat követeltek Genfből. Guillaume de Trie ekkor kapta meg Kálvintól annak a 17 levélnek a kéziratát, amelyeket annak idején Szervét írt neki. Ez még akkor is tény marad, ha elhisszük de Trie-nek, hogy nagy fáradságába került ezek megszerzése, hiszen, mint írja, Kálvin úr azon a véleményen van, hogy az eretnekségeket tanítással kell legyőzni, s nem üldözéssel. Ez utóbbi nyilatkozat erejét némileg csökkenti, hogy nem csupán ezeket a leveleket adta át Kálvin a buzgó reformátusnak, hanem saját művének, az *Institutió*nak azon példányát is, amelyet annak idején maga küldött Szervétnek okulás céljából. Igazolni is akarván: soha nem értett egyet Szervéttel. Erről a példányról később azt mondta Kálvin, hogy címzettje arcátlanul bemocskolta felháborító széljegyzeteivel, vagyis a szöveget hevesen vitató, s a Genfbe küldött levelek tartalmával megegyező megfogalmazásokkal élő margináliák-

Sütő András Szervét-dramájából készült film plakátja, 1979

kal látta el. A kihallgatás jegyzőkönyve szerint Szervét akkor szünt meg védekezni, amikor vallatói ezzel a példánnyal is szembesítették.

Per és ítélet

Nehéz megadni arra a választ, miért kereste fel Genfet a letartóztatásból megszökö spanyol, ha tisztában volt azzal, hogy éppen a genfiak – így Kálvin – hathatós közreműködésével lepleződött le. A sok magyarázat közül az tűnik legvalószínűbbnek, hogy Itáliába igyekezett ugyan, mint Genfben vallotta, de elmulaszthatatlannak tartotta azt a lehetőséget, hogy Kálvint a följelentő pozíciójába kényszerítve az akkor bevett *lex talionis* [az azonos mértékű megtorlás joga] alapján elérje: vele együtt ő is vizsgálati fogságba kerüljön, s vállalnia kelljen a nyilvánosság előtti megmérkő-

Szervét máglyahalála.
Metszet részlete, 17. század

zést. Mint tudjuk, ez nem következett be, Kálvin titkára lett a nyilvános vádló, de hogy Szervétet vezethette ilyen megfontolás, azt nem zárhatjuk ki.

A Kálvint ma mentegezni igyekvőknek az a törekvése kevésbé látszik megalapozottnak, hogy Szervét felbukkanását kapcsolatba hozzák az egyházi és világi hatóságok között a városban zajló küzdelmekkel. Szervét tájékozottsága minderről nem igazolható, s talán az sem véletlen, hogy több védekező beadványában is hangsúlyosan hivatkozik arra, hogy távol tartotta magát a felforgató mozgalomtól. Ez nem jelenti azt, hogy a két és fél hónapig tartó per ne vált volna e küzdelmek részévé, ám az tagadhatatlan, hogy az ismételt Kálvin hatékony közreműködésével 1553 őszén meghozott halálos ítéletet a Szentháromság és a gyermekkeresztelés ellenében megfogalmazott istenkáromló és gyalázatos eretnokségek, illetőleg ezek terjesztése miatt mondták ki.

Utóélet

Eljött a beállt felekezetek uralmának az időszaka. A dogmatikai útkeresésnek Európa központi régióiban vége szakadt, legalábbis egy időre. Erdélyben majd egy bő évtizeddel ezután jelennek meg azok a vallási útkeresők, akik fizikai értelemben is őrzik, másolják, majd újra kiadják a mindössze három példányban ránk maradt Christianismi restitúció részleteit, s akik a nehéz filozófiai alapvetés mellőzésével s néhány dogmatikai tétel megszelídítésével, majd átértelmezésével bebizonyították: tévedtek, akik úgy gondolták, hogy a hagyományos szentháromságtan és gyermekkeresztelés kiiktatásával összemlik a kereszténység építménye, megszűnik a morál és a spiritualitás.

BALÁZS MIHÁLY

Ajánlott irodalom: Balázs Mihály: *Az erdélyi anti-trinitarizmus az 1560-as évek végén*. Bp., 1988. (Humanizmus és reformáció 14.); Vidrányi Katalin: *Krisztológia és antropológia. Összegyűjtött tanulmányok*. (Szerk. Geréby György, Molnár Péter.) Bp., 1998.; Alacalá, Galvé Ángel: *Miguel Servet*. Zaragoza, 2000.